

könyvében az 59. old.) – és a vége felé előadott (5') állítás – „A nyelvtudás bizonyos részei olyan relatíve autonóm rendszert (=modult) alkotnak, amely maga is relatíve autonóm rendszerekből áll” (399. old. b hasáb, Kertész könyvében 65. old.) – közötti különbség „nem a (nem létező) módszertani újítás eredménye” (399. old. b hasáb).

Végezetül így ír: „Becsületesebben jártak volna el a recenzensek, ha bevallják, hogy a Kertész féle *vállalkozással* nem értenek egyet, ahelyett, hogy a vállalkozás kivitelezőjének morális és intellektuális integritását igyekeznek kétségbe vonni.”

Becsületszavunkra nem tudunk olyasmit bevallani, amiben vétkesek nem vagyunk: mindketten úgy gondoljuk, hogy a filozófia – és ezen belül természetesen a tudományfilozófia – és a nyelvészet mindkét tudásterület számára alapvető belátásokat megalapozó kölcsönhatásban állhat egymással. De ez nem jelenti azt, hogy bármit, amit ilyen címkével hoznak forgalomba, kritika nélkül el kellene fogadnunk. Kertész könyvével kapcsolatban a recenziómban kifejtetteket nincs miért visszavonnunk addig, amíg releváns ellenvetésekkel nem találkozunk. Ilyeneket viszont, sajnos, olvasói leveled túlfűtött retorikai fordulatokban bővelkedő sorai még csak elvéve sem tartalmaznak.

Ui. Noha Kertész metanyelvészeti vállalkozásával kapcsolatban nem releváns, hadd emeljük válaszuk végén mégis hangsúlyosan ki, hogy leveled olvastán látjuk, a parakonzisztens logikák ellen mondottakban túl sarkosan fogalmaztunk. Nem helyes „a tudományfilozófiai elmélet és a normatív tudományos praxis” egészéből kitessékelnünk őket (398. old. a hasáb). Inkriminált mondatunkban – mint itt a harmadik bekezdésben is jeleztük – kizárólag a nyelvészetről és annak tudományelméletéről kellett volna beszélnünk.

Ellenméreg – méreg ellen

Bevezetés

A *BUKSZ* 2002. téli számában szokatlanul éles hangú kritika jelent meg Kertész András *Nyelvészet és tudományelmélet* c. kötetéről Bodnár M. István és Kálmán László tollából. A recenzensek nem szokványos tudományos vitát folytatnak, hanem olyan *indulatos hadjáratot*, melynek megítélésém szerint, ha egyáltalán, csak egészen szélsőséges esetben lehet indokoltága. A recenzensek a jelek szerint ilyennek ítélték Kertész András tanulmányait. Elemi fordítási-értelmezési hibákat vetnek a szerző szemére, és egész vállalkozását megalapozatlannak, sőt károsnak bélyegezik.

Indulatokról nem tudok nyilatkozni, úgy vélem azonban, hogy tárgyi kifogásaik nem állják ki az alaposabb vizsgálat próbáját. Közelebről szemügyre véve ugyanis a cikkben felsorakoztatott kifogásokat, arra a következtetésre jutottam, hogy a szerzők aggodalma megalapozatlan, *mérgűk* indokolatlan. Ezt igen könnyű belátni például a Chomsky-idézet fordításával kapcsolatban: aki veszi a fáradságot, és megkeresi az idézett szöveghelyet, és egy kicsit ismeri Chomsky munkásságát, egyet fog érteni velem abban, hogy Kertész András fordításában semmi kivetnivaló nincs, kritikásai viszont számomra érthetetlen módon félreértelmezik az ott leírtakat. Az idézet ugyanis úgy szól, hogy

„The statements of grammar [...] are not different in principle from the statements of natural science theories; they are factual, *in whatever sense* statements about valence or visual processing mechanisms are factual and involve truth claims.” (Kiemelés tőlem.)

Chomsky nem minősíteni akarja kijelentésével a természettudományos állításokat, hogy azok ti. grammatikai értelemben lennének tényszerűek (bármit is értsen ezen Kálmán és Bodnár), hanem *azonosságot* *tételez a grammatika állításai és a ter-*

mészettudományos állítások ismeretelméleti státusa között.

A továbbiakban csupán az első esettanulmánnyal kívánok foglalkozni. Ennek azért érzem szükségét, mert *mindazok számára, akik nem rendelkeznek fonológiai ismeretekkel, kétségkívül meggyőzőnek tűnhet* Bodnár és Kálmán érvelése – a többi esetben úgy vélem, érveik hibái könnyebben tetten érhetők. Célom az, hogy bebizonyítsam:

- nem arról van szó, hogy Kertész András konkluzív érvekkel (univerzálisan érvényes strukturális szabályok) körben forgó érvelésen alapuló, azaz a logika elemi szabályait semmibe vevő érveket próbálna szembeállítani, és ily módon „az ellentmondásmentesség elvének elvetésére bujtogatni”,
- hanem arról, hogy egy olyan szituációt vizsgál, ahol *két egymásnak ellentmondó, de egyaránt plauzibilis érv áll egymással szemben.*

Kétségtelen, hogy érvelése nem kifogástalan, mivel csak egy másik, hasonló szerkezetű argumentációval, a (10)-zel jelölttel kapcsolatban jelzi explicit módon, hogy plauzibilis érvelésről van szó, bár itt sem indokolja, miért:

„(10) Magánhangzó előtt a /v/ fonéma kizárólag egyedül vagy egy kéttagú fonémasor tagjaként léphet fel. [...] Az érvelés arra a tényre épül, hogy léteznek olyan szavak, mint pl. *zwingen* vagy *zwar*; ha ez utóbbiakban a dentális affrikáta bifonémikus lenne, fonológiai reprezentációjának a /tsv/ fonémasort kellene tartalmaznia. Ez azonban nem lehetséges, mert ellentmond a (10) szabálynak. Ugyanakkor, ha a dentális affrikáta fonológiai reprezentációjaként a /t^s/-t tételezzük fel, és azt monofonémikusnak tekintjük, nem sértjük meg (10)-et, mivel a /v/ fonéma a /t^{sv}/ két-elemű fonémasor tagjaként lép fel. Ha ez az érv független lenne (3)-tól, alkalmas lehetne arra, hogy független evidenciát nyújtson, és *egy plauzibilis következtetési sor tagjaként* a mérleg nyelvét elbillentse az adatok monofonémikus interpretációja felé.” (Kertész 2001: 18f; kiemelés tőlem.)

Mindez azt jelenti, hogy Kertész András hibát követett el, amennyiben *túlbecsülte nem nyelvész olvasói fonológiai jártasságát*, és megelegetett

Szeretettel:

ISTVÁN ÉS LÁSZLÓ

egy kissé homályos megjegyzéssel, mely szerint:

„Wurzel érvelése olyan, vitatható mozzanatokat is tartalmaz, amelyeket a rekonstrukciónak tükröznie kell, de amelyek tárgyalására nem térhetünk ki.” (Kertész 2001: 16.)

Amit Bodnár M. István és Kálmán László tesz, az ennek éppen a fordítottja: *szisztematikusan alábecsülik nyelvész olvasóik fonológiai és logikai jártasságát.*

Ki-ki eldöntheti, melyik hibát tekinteni súlyosabbnak.

Miért plauzibilis érvelés (7)¹ és (8)²?

Kertész András könyvének pontos olvasata és Wurzel fonológiájának tanulmányozása számos ponton cáfolja az ellene felhozott vádakot. Először is: a súlyos kifogásokkal illetett (7) és (8) pontokban szereplő gondolatmeneteket nem Kertész András találta ki, hanem maga Wurzel. Ehhez elegendő fellapozni Wurzel művét (in: Heidolph, Flämig, Motsch [hrsg.]: *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Akademie-Verlag, Berlin, 1981), ahol a következő sorok olvashatók:

„Die Aufbauprinzipien der Basisformative, d. h. die Formativstrukturbedingungen, sprechen also dafür, dass die dentale Affrikate ein einheitliches Phonem /t^s/ ist. Dieses Argument gilt nicht für die labiale Affrikate. Neben einem Wort wie *Pflicht* gibt es auch *flicht* (zu *flechten*), und neben *Pfeil* existiert auch *feil*. Hier wären beide Interpretationen möglich. [...] Hier ergibt sich also Evidenz dafür, dass die labiale Affrikate ein Phonem ist. Für die dentale Affrikate lässt sich auf der Basis des Prinzips der Spiegelbildlichkeit keine Aussage für oder gegen die Einphonemigkeit gewinnen (vgl. *Netz* und *Nest*).” (937–940. old.)

Kertész András egyértelműen jelzi is, hogy Wurzel elméletének racionális rekonstrukcióját állítja elő:

„Az alábbiakban azt mutatjuk be, ahogy *Wurzel elmélete* (1)-re választ próbál adni” (16. old., kiemelés tőlem).

A figyelmes olvasó nyilván felfigyelt arra, hogy Kertész András élemben fogalmaz, mint Wurzel: abból, hogy az affrikáták bifonémikus

értelmezése esetén nem jutunk ellentmondáshoz, nem arra következtet, hogy ezen adatok alapján nem nyilatkozhatunk a bifonémikuság mellett vagy ellen, hanem arra, hogy a bifonémikus értelmezés mellett kell döntenünk. Indokként azt a megfontolást hozhatjuk fel, hogy amennyiben lehetséges a bifonémikus értelmezés, ragaszkodnunk kell hozzá, mivel így kevesebb fonémára lesz szükségünk, azaz alkalmazhatjuk *Occam borotváját*. Ez az eljárás korántsem idegen a racionális rekonstrukció szellemétől, hiszen az nem pusztá rekapitulálást jelent, hanem logikai elemzést és szükség esetén *korrekciót* (vö. (ATE2) 11. old.).

Másrészt – bármily idegenül hangozzék ez Bodnár és Kálmán számára – ez a következtetés *nem helytelen*. Ennek igen egyszerű oka van: *nemcsak konkluzív következtetések léteznek és használatosak a tudományos érvelésekben, hanem plauzibilisek is*. A Kertész András által alkalmazott következtetési séma tehát nem egy körben forgó érvelés, hanem a $\{p \supset q; q\} \Rightarrow p$ valószínűbb erős plauzibilis séma, amelyet Hársing László *redukciónak* nevez.

Miért plauzibilis érvelés (3)³ és (5)⁴?

A Bodnár M. István és Kálmán László által oly nagy becsben tartott *strukturális szabályok sem konkluzív következtetések*. Ez nyilvánvaló, ha belegondolunk, honnan is származnak: Wurzel írása a 978–981. oldalon olyan táblázatokat tartalmaz, amelyekben felsorolja, milyen mássalhangzócsoportokkal kezdődnek, illetve milyenekre végződnek a német szavak. Ezekből világosan kiderül,

1 ■ A labiális affrikáta bifonémikus, mivel igaz rá a (2) strukturális szabály.

2 ■ A dentális affrikáta bifonémikus, mivel teljesíti a (4) strukturális szabályt.

3 ■ A dentális affrikáta nem bifonémikus, mivel csak akkor teljesíti (2)-t, ha monofonémikusan értelmezzük.

4 ■ A labiális affrikáta nem bifonémikus, mivel csak akkor teljesíti (4)-et, ha monofonémikusan értelmezzük.

5 ■ Ha a szókezdetben a /V/ magánhangzó a /K₃K₂K₁/ mássalhangzócsoportot követi, akkor ugyanebben a pozícióban lehetséges a /K₂K₁/ mássalhangzócsoport is.

6 ■ Ha a szókezdetben fellép a /K₁K₂/ fonémakapcsolat, akkor a szóvégződésben fellép a /_K₂K₁/ fonémakapcsolat.

hogy a (2) szabály (a) részét⁵ mindössze három adatscsoport támasztja alá, melyekre Wurzel példái: *Sprosse, spleißen, Straße*. Más bizonyíték nem szól mellette, mivel az elmélet semmilyen tételéből nem vezethető le. Ezt nevezi Bodnár és Kálmán „univerzálisan érvényes strukturális szabálynak”. Ugyanezen az alapon azt a strukturális szabályt is felállíthattuk volna, hogy a három mássalhangzóval kezdődő szavaknak /JK₁K₂_/ alakúaknak kell lenniük. Azt kell tehát megállapítanunk, hogy a strukturális szabályok mindössze többé-kevésbé gyenge analógiás következtetések. Mivel azonban a deduktív következtetés csak arra képes, hogy igaz premisszákból kiindulva igaz konklúzióhoz vezessen, a premisszákat bizonyosságával kapcsolatos kételyek esetén nem alkalmazható. Így a (2)-t premisszaként felhasználó (3) esetben is be kell értenünk egy *gyenge plauzibilis séma*val, a *gyenge modus tollens*szel: $\{p \supset q \text{ lehetséges}; \sim q \text{ biztos}\} \Rightarrow \sim p \text{ valószínűbb}$.

Ami (4)-et illeti,⁶ a helyzet (legálábbis Wurzel szempontjából) még rosszabb. Itt ugyanis számos kivétel gyengíti a strukturális szabály akceptálhatóságát; ezek közül néhányat maga Wurzel is megemlíti a szabály megfogalmazásában, illetve hátul, a táblázataiban: *Pneu, Twist, Schwall, quer*. Ezekben az esetekben eszébe sem jut megvizsgálni, vajon nem monofonémikus-e a /pn/, /tv/, /kv/ stb. fonémakapcsolat. Ebből az következik kristálytisztan logikával, hogy a (4)-en alapuló (5)-öt is csak gyenge plauzibilis következtetésként foghatjuk fel.

Az már csak hab a tortán, hogy Wurzel ott is hibázik, hogy nem jár utána, vajon a monofonémikusan értelmezett affrikáták teljesítik-e a két strukturális szabályt. Ha megtette volna, rá kellett volna döbbsennie, hogy a /p^f/-re sem teljesül (4): például a *Pflaume*-nak nem tudunk olyan német szót megfeleltetni, amely /p^f/-re végződik – mint ezt egyébiránt Wurzel táblázata is tanúsítja. Így viszont *pontosan az a helyzet áll elő, amikor is két, egymást kölcsönösen kizáró predikátum vonatkozik ugyanarra az objektumra: /p^f/-nek monofonémikusnak és bifoné-*

mikusnak is kellene lennie. Tehát mégiscsak szükség van arra a „filozófiai mutatóvagyra”, amelyet az esettanulmány további része fejt ki. Egyébként ugyanígy járnánk, ha a sok ellenpélda hatására feladnánk (4)-et, és beérnénk a Wurzel által említett többi strukturális szabállyal.

Az esettanulmány lényege azonban nem az, hogy Wurzel elméletét megcáfoljuk vagy megvédjük. Sokkal inkább arról van szó, *mit tehetünk akkor, ha ellentmondást tartalmaz az elméletünk.* Hogy miből gondolják a recenzensek, hogy Kertész András „az ellentmondásmentesség elvének elvetésére bujtogat”, nem tudom; elegendő egyetlen pillantást vetni a könyv 24. oldalára, ahol ennek pontosan az ellenkezője olvasható:

„Ebből azonban *nem* következik az inkonzisztencia pozitív értékelése” (17b).

„...az ellentmondás-mentesség követelménye *szentimentális szint* gyengíthető, de a logikai szinten nem adható fel – az említett határok csupán korlátozottan tágíthatók, és *nem hághatók át*” (18b, kiemelések az eredetiben).

A Kertész András-féle megoldás azt mondja, nem kell azonnal sutba vágunk az elméletet, hanem türelmesen ki kell várnunk azt a pillanatot, amikor már elegendő információ áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy dönteni tudjunk. Nyilván nem ez az egyetlen lehetséges feloldása az ilyen helyzeteknek – de úgy tűnik, a lehető legtoleránsabb azok közül, amelyek megmaradnak a racionális rekonstrukció határai között. Hiszen a *kérdés az volt, hogy meddig tágíthatók a racionális rekonstrukció határai*, és hol az a határ, amely már nem léphető át.

KONKLÚZIÓ

Remélem, sikerült igazolnom: nem arról van szó, hogy Kertész András ne volna tisztában az elemi logikai szabályokkal, hanem arról, hogy Bodnár M. István és Kálmán László nincs tisztában a tudományelmélet és az argumentációelmélet mai állásával. Szinte minden argumentációelméleti irányzat egyetért ugyanis abban, hogy *szakítani kell végre az arisztotelészi paradigmával, mely szerint*

bármiféle (tudományos vagy köznap) érvelés egyetlen lehetséges mércéje a deduktív logika; elegendő csak az informális logikusok, a retorika, a kommunikációelméleti megközelítések, Gilbert Harman vagy éppen Nicholas Rescher munkáira gondolnunk.

Végül egy személyes megjegyzés: a szerzők azt az óhajukat fejezik ki cikkük végén, hogy Kertész András tevékenysége ne találjon követőkre. Ez, bevallom, személyesen is érint, lévén doktorandusz a Debreceni Egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában. Nos, ez a replika az egyik legfontosabb dolgot kísérli meg alkalmazni, amit Kertész Andrásról tanulni lehet: azt, hogy a *szakmai vitának objektívnek és konstruktívnek kell maradnia*, függetlenül minden külső tényezőtől; a kritikát nem tompíthatja a személyes szimpátia és nem élesítheti hangnemét semmiféle szembenállás.

RÁKOSI CSILLA

Csodaszer

Nem fogjuk mentegetni a BUKSZ-beli recenzióinkban kinyomtatott Chomsky-fordítást: mi sem értjük ugyanis ezt a mondatot. Sőt azt sem igazán értjük, hogyan kerülhetett ez a mondat egyáltalán recenzióinkba. Az általunk leadott file-ban a Nyelvészet portálon (<http://ny01.nytud.hu/~kinga/ujdonsagok3.html>) található verzióban megjelent fordítás szerepelt, ezzel a sületlenséggel először a szemle-cikk kefelevonatának olvastakor talákoztunk. Akkor nyomtatékosan kértük a szerkesztőséget, hogy eredeti fordításunkat javítsák vissza a szövegbe, amire viszont a tördelés és a nyomdai leadás körüli kapkodásban, sajnos, már nem került sor. Ez a szerencsétlen körülmény azonban semmit sem javít Kertész kötetének néhol egyenes nevelés fordítási hibáiban.

Rákosi Csilla érdekes védekezési stratégiát körvonalaz ellenmérgező olvasói levelében. Szerinte „Kertész András hibát követett el, amennyiben túlbecsülte nem nyelvész olvasói fonológiai jártasságát”, míg ezzel szemben mi „szisztematikusan alábecsül[jük] nyelvész olvasói[n]k fonol-

ógiai és logikai jártasságát”. A megoldás kulcsával a kézben érdemes röviden végigkövetni a 1.2 és az 1.3 esettanulmányt, hogy lássuk, mi mindent tartalmaz az a fonológiai jártasság, ami elengedhetetlenül szükséges a szakasz avatott megértéséhez. Először is, ahhoz hogy Kertész érve az általunk kritizált (7) és (8) gondolatmenetben ne legyen körben forgó, az olvasóknak fonológiai (?) jártasságuk alapján tudniuk kell, hogy amikor így fogalmaz: „[(7)](b) *Tegyük fel*, hogy a labiális affrikáta *bifonémikus*”, akkor Kertész valójában nem vette fel premisszaként azt a kijelentés érvelése elején, amit majd az érvelés végén konklúzióként fog kimondani: „[(7)](f) Ergo: ezen érvelés szerint a *labiális affrikáta bifonémikus*.” (Kertész kötetében a 18. oldalon, kiemelések az eredetiben.)

Továbbá, amikor Kertész „Az ellentmondás-mentesség elve” című 1.1.2 szakaszban úgy fogalmaz, hogy: „van olyan nyelvészeti elmélet, amely *feloldhatatlan* ellentmondást tartalmaz” (Kertésznel a 14. oldalon, kiemelés az eredetiben), majd az 1.2 esettanulmányt azzal zárja, hogy „a (6) és (9) közötti ellentmondás Wurzel elméletében *feloldhatatlannak* bizonyult” (Kertésznel 20. oldalon, kiemelés az eredetiben), továbbá amikor a következő 1.3 esettanulmányban a parakonzisztens logikai rendszerek bevezetését azzal motiválja, hogy „(11)(a) [a] racionális – deskriptív komponensének megfelelően – meg kell ragadnia Wurzel elméletének inkonzisztens voltát: azt a tényt, hogy *feloldhatatlan* ellentmondást tartalmaz” (Kertésznel a 21. oldalon), akkor az avatott olvasóközönségnek tudnia kell, hogy valójában minderről szó sincs, és Kertész itt a látszat dacára nem ellentmondásos állítások egyidejű elfogadásáról beszél, hanem – mint azt most Rákosi Csilla írja – ehelyett azt javasolja, hogy „türelmesen ki kell várnunk azt a pillanatot, amikor már elegendő információ áll rendelkezésünkre, ahhoz hogy [elméletünk két egymásnak ellentmondó, egyaránt plauzibilis állítása között] dönteni tudjunk.” Ez az utóbbi módszertani jó tanács természetesen értelmes, de az is világos,